

Andrzej Skorupski

Niektóre właściwości psychiczne jednostek kreatywnych w świetle wypowiedzi osób amatorsko zajmujących się twórczością literacką

Studia Pedagogiczne. Problemy Społeczne, Edukacyjne i Artystyczne 5, 63-73

1991

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Andrzej Skorupski

**NIEKTÓRE WŁAŚCIWOŚCI PSYCHICZNE JEDNOSTEK KREATYWNYCH
W ŚWIETLE WYPowiedzi Osób Amatorsko Zajmujących się Twórczością Literacką**

Spółeczeństwo egzystuje nie tylko dzięki ciągłości produkcji, ale musi żyć określonym życiem społecznym i nierozzerwalnie z nim związanym życiem duchowym. Dlatego kultura, która w przeszłości pozwoliła przetrwać wielu narodom, i dzisiaj odgrywa szczególną rolę w ich życiu. Z kulturą z kolei integralnie związana jest twórczość artystyczna. Z twórczości tej wpływa kultura i bez niej istnieć nie może.

W artykule podejmuję próbę charakterystyki jednostek kreatywnych uprawiających amatorską twórczość artystyczną, a konkretnie osób piszących wiersze bądź prozę.

Dotychczasowy stan badań nad charakterystyką jednostki kreatywnej zajmującej się szeroko rozumianą twórczością, zatem nie tylko artystyczną, ale naukową, społeczno-organizatorską i inną przedstawiony jest w artykule z konieczności skrótowo i wybiórczo.

Dotychczasowe badania nad specyfiką osobowości twórcy

Często twórców nazywamy jednostkami kreatywnymi. Należy sobie zadać pytanie, czym charakteryzuje się jednostka kreatywna. Jeżeli by słowa „twórczość” używać nie tylko w odniesieniu do wytworów, lecz i do ludzkich charakterów, czynności, postaw i procesów [Maslow 1975, s. 1144], to sądzę, że terminu: jednostka kreatywna można zamiennie używać z pojęciem twórczej osobowości. W. Szewczuk, tak charakteryzuje twórczą osobowość: „osobowość, którą niezależnie od wieku i dziedziny działalności człowieka cechują następu-

jące specyficzne właściwości: głębokie zainteresowanie i silny napęd motywacyjny, samodzielność myślenia i łatwość różnych sposobów ujmowania, otwartość na problemy i potrzeba doskonalenia własnego działania: zakres i jakość tych cech u konkretnej jednostki zależy przede wszystkim od historii jej życia, całokształtu oddziaływań wychowawczych i opanowania sztuki samowychowania" [Szewczuk 1985, s. 327].

Dokonana w tym artykule charakterystyka jednostek kreatywnych opiera się na wypowiedziach osób zróżnicowanych wiekowo i o różnym poziomie wykształcenia, od niepełnego podstawowego do wyższego, amatorsko zajmujących się twórczością literacką. Wydaje mi się, że warto studiować wypowiedzi twórców, którzy charakteryzując jednostki kreatywne często analizują siebie i własne poczynania twórcze.

Wielu psychologów pojęcie twórczości przypisuje różnym cechom osobowości człowieka. A. Strzałęcki dokonując przeglądu definicji twórczości pisze: „Twórczość jest utożsamiana z wybitną inteligencją, z talentem lub specjalnymi uzdolnieniami (Terman, Thurstone, Guilford), z umiejętnością pełnego wykorzystania potencjalnych możliwości (Rogers, Maslow), ze zdrowiem psychicznym (Barron, Yannannotto), z postawą wobec rzeczywistości (Fromm, Rokeach, Crutchfield). Talent, zdolności są według tych koncepcji uważane za warunek konieczny, choć niewystarczający twórczości, w której coraz częściej dopatrują się psychologowie wyniku zaangażowania całej osobowości traktowanej jako funkcjonalna jedność procesów intelektualnych i wolicyjnalnych" [Strzałęcki 1969, s. 23].

Naukowcy zajmujący się psychologią twórczości uważają, że motywacja poznawcza wpływa na procesy poznawcze, które integrują osobowość, oddziałują na wyobraźnię i pobudzają człowieka do różnego rodzaju aktywności twórczej [m.in. Strzałęcki 1969, Tokarz 1985].

Często psychologowie starają się naukowo uzasadnić cechy, które by korelowały z twórczością. Uważają, że w sferze intelektu bardzo duży wpływ na twórczość mają: zdolność dostrzegania i formułowania alternatyw, umiejętność stawiania pytań, unikania uogólnień, a raczej ścisłe określenie problemu, który ma być rozwiązany [Matejko 1965, Dobrołowicz 1982]. Istotnie wiąże się z twórczością tzw. zapłodnienie wyobraźni, podważające prawdy pozornie oczywiste, które z kolei wpływa ze zdolności problemowego ujmowania rzeczywistości, płynności, oryginalności oraz elastyczności myślenia [Guilford 1978, Dobrołowicz 1982]. Autorzy zauważają związek twórczości z postawą niezależną [Matejko 1965, Strzałęcki 1969, Dobrołowicz 1982]. Postawa

niezależna wytwarza autonomię psychologiczną, która jest istotnym warunkiem wszelkiej twórczości [Obuchowski 1977, Braun 1986].

S. Popek teorię twórczości artystycznej wiąże z ekspresją osobowości i pisze: „Dla psychologa poezja jest jedną z najbardziej autentycznych form wyrazu osobowości. Jest autorefleksją - rozmową z samym sobą, jest też syntezą zbiorowej świadomości i wrażliwości. Wyrasta z egzystencjalnego podłoża człowieka i na potrzeby tego podłoża powinna odpowiadać. Piękno nie może istnieć samo w sobie, wiersza nie usprawiedliwia bowiem formalna doskonałość, gdyż poezja jest projekcją życia” [Popek 1987, s. 8]. S. Popek szczególnie interesująco referuje wyniki badań mające na celu wykrycie różnic w zakresie profilów osobowości, jakie występują u osób piszących utwory poetyckie, w zestawieniu z osobami nie zajmującymi się poezją. Do najważniejszych należą: duża uczuciowość i wrażliwość, skłonność do refleksji i ekspresji werbalnej, ogólna neurotyczność, brak ekspansywności, introspekcyjność, „niskie superego”, niezależność od grupy, samowystarczalność i introwertywność [Popek 1987].

Mozna stwierdzić, że do tej pory twórczość była ujmowana w kategoriach wytworów odpowiadających określonym kryteriom, takim jak: oryginalność, niepowtarzalność itp. Zupełnie inne stanowisko w sprawie twórczości zajmuje amerykański psycholog Abraham H. Maslow. Według niego za twórcę można uznać każdego przeciętnego człowieka, który w sposób twórczy wykonuje swoje codzienne zajęcia życiowe. Maslow uważa, że taki rodzaj twórczości uprawianej przez człowieka nie wynika ze zdolności czy talentu jednostki, lecz jest związany z „urzeczywistnianiem siebie” (self actualizing creativeness) i wpływa z osobowości.

Maslow obserwując badanych twórców doszedł do wniosku, że są oni bardzo spontaniczni, skłonni do wyrażania swoich przeżyć, naturalni oraz mało zahamowani w sposobie bycia. Charakteryzują się mniejszym niż przeciętni ludzie poczuciem samokrytycyzmu, według autora prowadzącym do zablokowania, zatem nie sprzyjającym postawom twórczym. Maslow zauważył także, iż osoby przez niego badane charakteryzują się względnym brakiem lęku. Jest on wynikiem większej niż to się dzieje w przeciętnej populacji akceptacji siebie. Z tego wynika, że twórcy badani przez Maslowa mają pozytywny obraz samego siebie. Jednostki kreatywne opisywane przez Maslowa również niełatwo poddają się akulturacji, często zachowują się autentycznie, może czasami dziwnie, nie zawsze zgodnie z normami kultury. A.H. Maslow rozwój twórczości wiąże z wewnętrzną integracją osoby wynikającą z zaakceptowania siebie i wyraża po-

gląd, że dzięki twórczości jednostka jest zdolna do samorealizacji [Maslow 1975].

Przytoczona teoria Maslowa odnosząca się do ludzi twórczych jest bardzo przydatna do analizy rozwoju psychiki człowieka, procesu stawania się sobą. Przyjęte przez niego kryterium twórczości jest nowatorskie i odbiega od dotychczasowych.

Ponieważ wśród przebadanych literatów-amatorów znajdują się twórcy ludowi, sądzę, że warto napisać o nich kilka zdań. J. Grabowski [1976] twórcom ludowym przypisuje dwie natury: pierwsza pospolita wszystkim ludziom, a druga im tylko właściwa, związana z potrzebą tworzenia piękna. Natury te występują łącznie i modyfikują osobowość artysty. Według J. Grabowskiego [1976] twórców ludowych cechuje otwartość i bezgraniczna szczerłość wynikająca z pasji twórczej i zamiłowania do sztuki. Często prace artystyczne wywołują u nich emocje będące motorem ich działalności.

Z zachwytem o twórcach ludowych pisze J. Szczawiej: „Ludzie fizycznej pracy, ludzie, którym los najczęściej nie dał skończyć szkół, pragną tworzyć. Też chcą przeciwstawić się potężnemu prawu przemijania? Czy może jedynie - wyrazić siebie: bunt przeciw złu czy tylko zachwyt nad pakiem maku, rozkwitającym na polu” [Szczawiej 1967, s. 6].

Dotychczasowe badania nad specyfiką osobowości twórcy świadczą, że jednostki kreatywne wykazują wiele podobieństw. Cechują się silną motywacją i zapalem do pracy, są bardzo uczuciowe i emocjonalnie podchodzą do życiowych problemów. Często bywają nonkonformistami, źle przystosowanymi społecznie. Artyści odznaczają się nieprzeciętnymi zdolnościami, które zostają wykorzystane w ich pracy twórczej. Mają bardziej niż przeciętni ludzie rozwinięty zmysł spostrzegania, ciekawi są świata i różnych problemów związanych z ludzką egzystencją. Łatwo pobudzają wyobraźnię i utrwalają swoje nastroje i przemyślenia w dziełach oraz lubią, gdy ich wytwory są należycie oceniane i aprobowane przez społeczeństwo.

Problematyka związana z opisem cech psychicznych twórców jest frapująca i zapotrzebowanie społeczne na ten temat jest ogromne. Dlatego też wydaje się, że warto w tym kierunku realizować szeroko zakrojone badania naukowe.

Procedura badawcza

Opis twórców ściśle oparto na badaniach empirycznych, jakie przeprowa-

dzili studenci Wyższej Szkoły Pedagogicznej z Kielc i Uniwersytetu Łódzkiego. Przebadano 49 osób amatorsko zajmujących się literaturą. Były to jednostki najczęściej mieszkające w województwie kieleckim i łódzkim oraz na terenach do tych województw przylegających, zróżnicowane wiekowo i o różnym poziomie wykształcenia. Studenci w swoich pracach najczęściej posługiwali się rozmową i wywiadem opartym na kwestionariuszu (zob. Aneks), w którym pytania były skupione w blokach tematycznych. Młodzi badacze w swoich pracach posłużyli się również obserwacją (np. procesu twórczego) oraz gromadzeniem dokumentów i wytworów danego twórcy (np. wycinki prasowe, zdjęcia, cytowanie fragmentów utworów, zbieranie obrazów, rysunków itd.).

Trzy główne punkty rozmowy i wywiadu stanowią problemy tego artykułu, czwartym i piątym problemem zawartym w przytoczonej technice badawczej nie będą się zajmował, gdyż analiza zebranego materiału przekroczyłaby ramy tego artykułu.

Geneza postaw twórczych oraz motywacja i czynniki wpływające korzystnie i niekorzystnie na uprawianie amatorskiej twórczości literackiej

Pierwszy blok pytań kierowany do jednostek kreatywnych dotyczył genezy postaw twórczych. Z ich wypowiedzi wynika, że potencjał twórczy poetów i prozaików mocno pobudza literatura. Wiadomo, że ten rodzaj twórców zawsze ma pewne skłonności do studiowania szeroko pojętej literatury. Na rozpoczęcie twórczości przez literatów-amatorów duży wpływ ma także atmosfera domu rodzinnego. Na uwagę zasługuje fakt, że żadna jednostka nie wiąże zakładu pracy z genezą twórczości. Poeci i prozaicy za przyczynę swojej twórczości uważają również chęć utrwalenia własnych stanów psychicznych.

Siedemnastoletnia uczennica liceum ogólnokształcącego tak powiada o genezie swojej twórczości: „Pierwszy wiersz powstał nieco z przypadku. Miałam wtedy 11 lat, nadeszły wakacje, była piękna pogoda, miałam dobry nastrój. Przypominam sobie, że gdzieś już, kiedyś, czytałam jakiś nastrojowy, optymistyczny i pogodny wiersz, i to natchnęło mnie do sięgnięcia po pióro. W tym momencie uznałam, że poezja jako forma wyrazu najbardziej mi odpowiada. Tak to się zaczęło.

Swoją twórczość uważam, za wewnętrzną potrzebę wypowiedzania się, potrzebę ekspresji. Częstym powodem pisania jest chęć utrwalenia chwilowego nastroju, jakiejś przelotnej myśli, swoich wrażeń, uczuć, spostrzeżeń, przemyśleń i wniosków, aby później móc niejako z dystansu spojrzeć na siebie. Wiąże się to z potrzebą samopoznania”. Powyższa wypowiedź licealistki świad-

czy o jej dużej wrażliwości.

Zresztą sami twórcy często podkreślają, że właśnie zadatki człowieka wrażliwego na piękno świata są źródłem twórczości. Sądzą także, że rozpoczęcie artystycznej aktywności wywołane jest wewnętrzną skłonnością przejawiającą się w marzeniach. Jeszcze inni uważają, że o ich aktywności na polu twórczym zdecydowali koledzy. Dla wielu literatów-amatorów twórczość rozpoczęła się niespodziewanie i przypadkowo, np. z powodu utraty wzroku, choroby Heinego-Medina czy kontaktu z poetą profesjonalistą.

Według amatorów uprawiających poezję lub prozę nierzadko wewnętrzna potrzeba porozumienia się z drugim człowiekiem, chęć przekazania tego, czego ludzie nie spostrzegają oraz wewnętrzne konflikty stanowią początek twórczości.

Bardzo ciekawie o przyczynie swojej twórczości pisze pewien student: „Prawdziwe moje pisanie rozpoczęło się jednak od momentu, kiedy się po raz pierwszy zakochałem. Musiałem wyrazić to, co czułem, całą tę burzę niepewności, radości, a później zniechęcenia. Dzięki tym wierszom było mi łatwiej, dawały mi one nadzieję, czasem ukojenie i rozgrzeszenie, gdy miałem nieczyste sumienie”.

Podsumowując wszystkie uzyskane wypowiedzi osób parających się literaturą dotyczące przyczyn wyzwalania inwencji twórczych można stwierdzić, że bardzo różne czynniki zadecydowały o rozpoczęciu przez daną osobę działalności twórczej. Dużą rolę odgrywały cechy psychiczne twórców. Przy analizowaniu genezy postaw twórczych ważne jest wnętrze człowieka, ale i nie bez znaczenia jest otoczenie, w jakim przyszło przebywać twórcy. Czasami określone wydarzenia i sytuacje, np. kontakt z poetą profesjonalistą albo pierwsza miłość wywołały u jednostki określone przeżycia będące bezpośrednią przyczyną twórczości. Należałoby teraz przytoczyć okoliczności, które wyzwalają lub hamują artystyczną aktywność jednostki.

Każda praca, a zwłaszcza twórcza, wiąże się z określoną motywacją. Jak wynika z wypowiedzi poetów i prozaików, czynniki materialne w zasadzie nie mają wpływu na uprawianą przez nich twórczość i niezwykle rzadko jednostki wiążą własną potrzebę ekspresji twórczej z bodźcami natury ekonomicznej. Literaci-amatorzy nie lubią wypowiadać się na temat wynagrodzenia za pracę twórczą, ale sumiennie podkreślają, że twórcy cieszą się uznaniem społecznym.

Występuje cała gama czynników, które według badanych korzystnie stymulują twórczą aktywność jednostki. Do najczęściej powtarzających się należą:

dostrzeganie problemów w otaczającej rzeczywistości, potrzeba samopoznania i samorealizacji, świadomość zapotrzebowania społecznego, kontakty z żywymi krytykami i ze środowiskiem młodych literatów, atmosfera otaczająca człowieka (spokój, przyroda), sytuacje trudne, konfliktowe, psychoterapeutyczna funkcja twórczości, natchnienie wpływające z wizji wewnętrznej. Ta różnorodność czynników świadczy o tym, jak wiele różnych rzeczy, spraw, sytuacji wpływa na człowieka zajmującego się samorodną literaturą.

Młody mężczyzna, z wykształcenia technik ogrodnik, w sposób bardzo przekonujący pisze o potrzebie twórczości: „Twórczość to miliony przekrojów, tysiące motywów tworzących potrzebę. Jednym z nich jest umiejętność pogodzenia intrawersji z ekstrawersją oraz wyciąganie rozsądnych wniosków z tej koniunktury. Na torze mojego życia istnieje ogromny, tętniący, przedziwny świat. W świecie myśli doskonałość przechodzi samą siebie - mam wrażenie styku z absolutem”. Być może wypowiedź tego młodego literata jest alogiczna. Celowo przytoczyłem ten fragment wypowiedzi, aby zilustrować, jak różnie dany problem widzą twórcy, a niekiedy ich interpretacja genezy twórczości jest mało przejrzysta.

Długo zastanawiałem się nad kwestią, czy natchnienie można uznać za genezę postawy twórczej, czy zaliczyć je do czynników wpływających na twórczość. Pewien sędziwy pan należący do poetów wywodzących się z klasy robotniczej zainspirował mnie do poruszenia tego problemu. Otóż w 10 roku życia uczęszczał do rosyjskiej szkoły i udało mu się po kryjomu przeczytać polską książkę (był to zbiór wierszy Syrokomli, Rydla i Lenartowicza), która tak go zafascynowała, że sam postanowił pisać wiersze. Można powiedzieć, że książka wywołała u młodego chłopca natchnienie. W tym przypadku zatem natchnienie można uznać za początek twórczości, ale przez całe życie ten stan uczuciowy często towarzyszył temu poecie. I wydaje mi się, że ze względu na cykliczność występowania tego niezbadanego do dzisiaj zjawiska, natchnienie można uznać za wewnętrzny motyw twórczości. Oczywiście jest to wywód intuicyjny, a nie empiryczny.

Sam twórca z wielkim szacunkiem podchodzi do tego zagadnienia: „Pisałem bez żadnych wskazówek. Pomysły rodziły się przez natchnienie, coś mi mówi, głos wewnętrzny, słyszę i piszę. Co to jest poezja, natchnienie [...]. Forma natchnienia jest najwyższą formą, dzięki której powstają u poety najlepsze dzieła. Nie szukałem tematów: w olbrzymiej większości pisałem z natchnienia [...].

»Wiersz mechaniczny nie może być śliczny

Nikogo nie wzruszy, bo nie ma w nim duszy [...]«".

Literaci-amatorzy niechętnie wypowiadają się na temat czynników hamujących ich autentyczną twórczość. Najczęściej brak zainteresowania wydawnictw twórczością, obojętność osób odpowiedzialnych za rozwój literatury i obowiązki życia codziennego utrudniają proces twórczy.

Jak wynika z przytoczonych wypowiedzi badanych osób, motywacja twórców do kreacji artystycznej bywa bardzo różna (podobnie jest z genezą postaw twórczych). Dominują cechy osobowości predysponujące ich do twórczej działalności, np. potrzeba samopoznania i samorealizacji. Nie bez znaczenia jest opieka instytucjonalna i aprobaty środowiska, a więc można powiedzieć, zewnętrzne warunki twórczości.

Cechy osobowości twórców

Najczęściej przebadani poeci i prozaicy uważają, że twórcy odznaczają się ogólną wrażliwością, tzn. wrażliwością w sensie moralnym i estetycznym. Przytaczają także następujące właściwości psychiczne jednostek kreatywnych: bezkompromisowość twórcza, mocno rozwinięta wyobraźnia, zdolność do refleksji i kontemplacji, bardziej niż u przeciętnych ludzi rozwinięty zmysł spostrzegania, umiejętność wyciągania odmiennych od innych wniosków z obserwacji tej samej rzeczywistości, niezależność myślenia, uzewnętrznianie w formie literackiej swych myśli i uczuć, systematyczność, uczciwość ludzka, wysokie wymagania wobec siebie i własnej twórczości, widzenie sensu tworzenia, posiadanie świadomości, że wytwory artystyczne są potrzebne, choćby dla samego poety, indywidualność, autentyczność, uczuciowość, pracowitość oraz ciekawość różnych problemów. Bardzo lapidarnej, a jednocześnie głębokiej w wymowie charakterystyki cech twórców dokonuje pewien nauczyciel języka polskiego: „Wrażliwość, ciekawość świata zwłaszcza wewnętrznego, niezgoda na stereotypy, uczciwość ludzka i pisarska, bezkompromisowość twórcza, wysokie wymagania wobec siebie i własnej twórczości.

- A odwaga? - pytanie osoby przeprowadzającej wywiad.

- Pisanie jest męską odwagą. Intymność duszy, myśli odkrywa się w wierszu, musi tam nastąpić obnażenie. Źle, gdy czyni się inaczej - poezja nie znosi nieszczerości".

Trzeba podkreślić, że literaci-amatorzy z wielką żarliwością powtarzają, że twórcy dzięki swojej artystycznej aktywności mają poczucie własnej wartości i wysoki poziom samoakceptacji. Odnaczają się otwartą osobowością i

nonkonformizmem.

Zdarzają się też wypowiedzi poetów i prozaików, w myśl których twórcy posiadają niską samoocenę i są w stosunku do siebie bardzo krytyczni.

Charakterystyka twórczej osobowości jest problemem skomplikowanym i do końca nie wyjaśnionym. W tym artykule starałem się opisać genezę, motywy i cechy jednostek kreatywnych. Sądzę, że o artystycznej aktywności literatów-amatorów decyduje wiele czynników wewnętrznych (podmiotowych) człowieka i wiele zjawisk rzeczywistości tworzących zewnętrzne środowisko twórcy. Czynniki te starałem się określić na podstawie wypowiedzi badanych twórców amatorów.

Wnikliwie studiując wypowiedzi twórców zauważyłem, że istnieją dla nich jakby dwa światy: jeden realny, empirycznie namacalny, a drugi - przekraczający rzeczywistość - świat wyobraźni i w tym właśnie drugim świecie umieszczona jest ich twórczość. Można przypuszczać, że procesowi twórczemu towarzyszy wyróżnione przez de Bono myślenie ukryte (lateral thinking) [Dobrołowicz 1981]. Jest to myślenie niekonwencjonalne, istniejące poza logiką - choć często się z nią uzupełnia - zdolne do oryginalnego (w tym przypadku literackiego) odtwarzania rzeczywistości psychicznej i fizycznej zarazem. Z pewnością badane osoby odczuwają wewnętrzną potrzebę tworzenia i prowadzona przez nich działalność artystyczna musi być autentyczna. Dla nich twórczość jest drogą zmierzającą do odkrywania własnej tożsamości. Często w utworach przekazują swoje spostrzeżenia, refleksje moralne i filozoficzne oraz utrwalają towarzyszące im nastroje i stany psychiczne. Uważają, że wtedy życie ma głębszy sens, gdy człowiek zostawia coś po sobie dla potomnych.

Tematyka związana z analizą jednostki kreatywnej jest frapująca. Pracując nad nią odkrywa się stale nowe, niezgłębione problemy. Wydaje mi się, że dobrze określić twórcę można jedynie po poznaniu całokształtu procesów życiowych człowieka. Kiedy to nastąpi - nie wiadomo. W każdym razie należy dalej prowadzić szeroko zakrojone badania nad charakterystyką jednostki kreatywnej.

L i t e r a t u r a

BRAUN B., Autonomia psychologiczna jako warunek twórczości, w: „Kieleckie Studia Psychologiczne” t. 1, Kielce 1986.

DOBROŁOWICZ W., Psychologia twórczości w zarysie, Kielce 1982.

DOBROŁOWICZ W., O myśleniu intuicyjnym, „Studia Filozoficzne” 1981, nr 11.

- GRABOWSKI J., Dawny artysta ludowy, Warszawa 1976.
- GUILFORD J.P., Natura inteligencji człowieka, Warszawa 1978.
- MASLOW A.H., O ludziach twórczych, Kraków 1975, nr 255.
- MATEJKO A., Społeczne warunki pracy twórczej, Warszawa 1965.
- OBUCHOWSKI K., Autonomia jednostki a osobowość, w: Studia z psychologii emocji, motywacji i osobowości, red. J. Reykowski, O.W. Owczynnikowa, K. Obuchowski, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1977.
- POPEK S., Twórczość poetycka młodzieży i jej osobowościowe uwarunkowania, w: „Kieleckie Studia Psychologiczne” t. 2, Kielce 1987.
- Słownik psychologiczny, red. W. Szewczuk, Warszawa 1985.
- STRZAŁECKI A., Wybrane zagadnienia psychologii twórczości, Warszawa 1969.
- SZCZAWIEJ J., Antologia współczesnej poezji ludowej, Warszawa 1967.
- TOKARZ A., Rola motywacji poznawczej w aktywności twórczej, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1985.

ANEKS

Kwestionariusz wywiadu

Metody i sposoby gromadzenia informacji o jednostce kreatywnej
Najczęściej będą stosowane następujące metody i techniki:

- rozmowa i wywiad,
- obserwacja (np. procesu twórczego),
- gromadzenie dokumentów i wytworów danego twórcy (np. wycinki prasowe, zdjęcia, itp.),
- inne: badania testowe, kwestionariusze itp.

Z tego względu, że najczęściej trzeba będzie posługiwać się rozmową i wywiadem, przytoczę przykład kwestionariusza rozmowy względnie wywiadu z twórcą.

I. Pytania dotyczące genezy postaw twórczych:

- Jak to się stało, że został Pan/i twórcą?
- Czy był to wpływ rodziny, szkoły, literatury, zakładu pracy bądź innych czynników?
- Kiedy wpadł Pan/i na pierwszy pomysł - jak to się stało i co to było?

II. Pytania dotyczące motywacji i czynników wpływających korzystnie i niekorzystnie na uprawianie różnych rodzajów twórczości:

- Dlaczego Pan/i zajmuje się twórczością?
- Czy czynniki materialne mają wpływ na Pańską aktywność twórczą?

- Jak ocenia Pan/i wynagrodzenie wypłacane za twórczość?
- Co sprzyja, co zachęca do zajmowania się twórczością, a co utrudnia, hamuje?
- Czy twórcy cieszą się uznaniem społecznym?

III. Pytania dotyczące cech osobowości twórców:

- Jakie cechy psychiczne należy posiadać, aby być dobrym twórcą?
- Czym się charakteryzują, jacy są, jakimi cechami psychicznymi wyróżniają się twórcy spośród innych ludzi?
- Gdybyśmy za pomocą testów psychologicznych zbadali inteligencję twórców, to jak wypadliby oni (lepiej, przeciętnie, gorzej niż pozostali ludzie)?

IV. Pytania dotyczące procesu twórczego:

- Jak to się dzieje, że osiąga Pan/i takie wspaniałe wyniki?
- Jak Pan/i dostrzega problemy wymagające rozwiązania?
- W jaki sposób rodzą się u Pana/i pomysły twórcze?
- Czy posiada Pan/i jakąś własną metodę pracy nad projektami twórczymi?
- Z jakich źródeł informacji Pan/i korzystał?

V. Pytania dotyczące sposobów kształcenia twórców:

- Czy szkoły (podstawowa, średnia i wyższa) przyczyniają się do kształcenia postaw twórczych?
- Jak Pan/i ocenia celowość organizowania specjalnych kursów w celu szkolenia twórców? Czego należy uczyć na takim kursie?
- Czy może Pan/i wskazać jakieś książki lub artykuły, które mogą być pomocne w pracy twórczej niezależnie od dziedziny, w jakiej pracuje dany twórca?

Są to główne pytania, które były w zależności od potrzeby uzupełniane bardziej szczegółowymi. Przygotowując się do rozmowy (wywiadu) należy sięgnąć do pracy prof. dr. hab. Stanisława Gerstmana „Rozmowa i wywiad w psychologii”, Warszawa 1980.

Gromadzenie informacji i materiałów to najważniejsza część pracy, stąd należy je szczególnie starannie wykonać. Natomiast formę opracowania materiałów, charakterystykę jednostki kreatywnej pozostawiamy inwencji studenta.